

Татјана М. Вулић
Филозофски факултет, Ниш

СТАНДАРДИЗОВАЊЕ КОМЕНТАРА У СРПСКОЈ ШТАМПИ – АНАЛИЗА САДРЖАЈА И ФОРМЕ КОМЕНТАРА У ЛИСТОВИМА „ЈАВНОСТ“, „ГЛАС ЈАВНОСТИ“ И „ОСЛОБОЂЕЊЕ“

Циљ овог рада јесте да анализом садржаја и форме коментара у листовима *ЈАВНОСТ*, *ГЛАС ЈАВНОСТИ* и *ОСЛОБОЂЕЊЕ*, утврди да ли задовољавају захтевану форму коментара као облика новинарског изражавања. Показано је да коментари у обраћеним листовима имају елементе фактографских облика новинарског изражавања, као и елементе аналитике. Светозар Марковић направио је помак и поставио стандарде у дотадашњој пракси писања новинских коментара. У такозваном уводничком ступцу, Марковић је врло вешто правио спој између редакцијског коментара – уводника, колумне (лични став аутора), полемике и аналитичког коментара. Ако у савременој теорији новинарства важи правило да сваки прави коментар има елементе ових подврста, као и да коментари сање значи јавно ангажовање, заузимање става, изношење оцене о једном догађају, а пре тога аналитичко истраживање, закључујемо на основу анализе садржаја и форме Марковићевих коментара да задовољавају захтевану форму овог облика новинарског изражавања. Зато Светозара Марковића можемо назвати утемељивачем правила и стандарда писања коментара у српској штампи.

Кључне речи: коментар, уводни, колумна, новинарски облици изражавања, штампа

„Јавност“

Први број листа *ЈАВНОСТ* изашао је из штампе 8. новембра 1873. године. Власник листа била је Крагујевачка друштвена штампарија. Лист је излазио три пута недељно: уторком, четвртком и суботом.¹ Изречено мишљење да је *ЈАВНОСТ* „један обичан њаланачки ли-

¹ У броју 3. и 4. од 14. и 16. новембра 1873. године најављено је да ће лист излазити сваког дана. Међутим, та замисао није остварена, пре свега због материјалних разлога.

стић“! - Живан Живановић², врло брзо се мења, истичући да *ЈАВНОСТ* постаје за кратко време, „*знамење чииавоџ једноџ новоџ доба у српској париијској полиици*“.

ЈАВНОСТ је на својим страницама поклањала пажњу свим значајним друштвено-политичким и економским питањима свога времена. У многим местима у Србији, као и у Босни и Црној Гори, имала је дописнике, а готово редовно хроником информисала је читаоце о спољнополитичким приликама у Европи. Чланке је карактерисала оштрина, отвореност у изношењу проблема и одлучни захтеви за њихово решавање. Иначе, у листу је провејавала борба за остварење начела народне суверености, тражено је да скупштина добије већа права и да буде надмоћнији чинилац од Владе, вођена је принципијелна борба за народну самоуправу, а против бирократизма. Заседања Народне скупштине, која су углавном држана у Крагујевцу, пружила су прилику да се њен рад непосредно прати, што је *ЈАВНОСТ* чинила посредством опширних хроника, у којима су извештачи често давали своје коментаре.

Велики број читалаца *ЈАВНОСТ* је придобила, пре свега, захваљујући истицању конкретних питања и енергичних захтева за решавање главних проблема у Србији седамдесетих година XIX века. Према подацима *Књиџе ирешиилаиника за 1874. годину*, која се чува у Народном музеју у Крагујевцу, овај лист је имао 1.336 претплатника³. Ако се узме у обзир да је у то време сматрано као велики успех када лист достигне тираж од 600 примерака, онда су резултати које је постигла *ЈАВНОСТ* још већи. Треба истаћи да је лист имао читаоце на целој територији Србије и ван ње: у Новом Саду, Панчеву, Цетињу, Загребу, Осијеку, Милану, Бечу, Лондону, Лајпцигу, Прагу и Берлину. Међу претплатницима су се налазили и министри Коста Протић, Ђорђе Ценић и Адам Чумић; саветници: Радивоје Милојковић, Панта Јовановић, Данило Стевановић и др Јанко Шафарик; саветници у пензији: Стевча Михајловић, Алекса Ацика Ненадовић и Јефтимије Угричић; пуковник Фрања Зах, др Владан Ђорђевић, др Никола Крстић, др Драгиша Станојевић, Ранко Алимпијевић, Јован Ристић, Сима Милосављевић-Коларац; професори Велике школе, сами шефови Лафетнице у Артиљеријској управи; Државни савет, Министарство просвете и Министарство унутрашњих дела. Лист су кроз размену примале редакције: *РАДА*, *ИСТОКА*, *БУДУЋНОСТИ*, *ВИДОВДАНА*, *СРПСКИХ НОВИНА*, *ШКОЛЕ И ТЕЖАКА*.

2 Живан Живановић је био либерални политичар XIX века.

3 Књиџа претплатника „Јавност“ за 1874. годину АДНМК, 1703.

Пријем на који је *ЈАВНОСТ* наишла код читалаца био је мимо свих очекивања. Повереник за претплату у Београду био је Ђорђе Лазаревић, надзорник Београдске читаонице. На основу његових писама Администрацији види се велико интересовање читалаца за нови лист. Наиме, он у једном писму редакцији пише: „*наставити да се сви бројеви од првог до петог одмах прештампaju, јер људи ираже.*“⁴

Иначе, у уводнику првог броја *ЈАВНОСТ*, објављени су основни задаци новог листа. Ту се поред осталог истиче:

*„изнети на јавности све што народ тишти у извесном тренутку, што треба да се одмах, без одлагања реши, и показати како ваљало реши у корист народну - то је задатак новина... Новине... морају имати јасно разумевање народних потреба, и утврђена начела и утврђен правац и ток у сваком раду. Само на тај начин оне могу образовати од јавног мњења силу, која ће имати одсудан утицај на решавање свију питања која се тичу народног живота.“*⁵

Жанровске карактеристике текста у листу „Јавност“

Српска штампа XIX века као најчешћи облик новинарског изражавања познаје предуге, тирадне уводнике. Међутим, крагујевачки лист за науку и политику *ЈАВНОСТ* (који је излазио од 8. новембра 1873. године до 10. априла 1874. године) направио је помак у дотадашњој пракси. Иако су жанровски текстови у *ЈАВНОСТИ* недовољно препознатљиви, ипак их је могуће одредити на основу елемената који доминирају њиховом структуром. У листу су на пример заступљене вести, извештаји, а уводници се не базирају на тирадним расправама, већ прате хронологију догађаја и чињеница, отварајући питања од општег друштвеног значаја и при том траже одговор и решење. Аутор коментара у *ЈАВНОСТИ*, као што је то најчешће случај и данас, није потписан. Међутим, на основу релевантних историјских истраживања, познато је да је аутор како коментара, тако и већине других текстова - Светозар Марковић, највећи социјални реформатор Србије XIX века.

Текстове објављене на првој страни, у првом ступцу, Светозар Марковић је, као и већина савременика, назвао УВОДНИМ ЧЛАНЦИМА (*ЈАВНОСТ*- бр. 1. од 8. новембра 1873.). За анализу садржаја и форме тих текстова у листу *ЈАВНОСТ* користили смо методу случајног узорка, тако да смо од 43. броја листа *ЈАВНОСТ*, анализира-

4 АД НМК, 1321.

5 Јавност започиње свој рад (уводник), Јавност, 1873, бр. 1.

ли „уводне чланке“, како их је С. Марковић назвао (у бројевима 1., 2., 5., 9. и 10. из 1873. године и 9., 18. и 27. из 1874. године). Квантитативном анализом поменутих текстова, закључујемо, на основу савремене теорије и праксе новинарства, да ови коментари представљају краћу форму по броју речи од 500 до 750. Уводни чланак, од 10. новембра 1873. године *ЈАВНОСТ* бр. 2. има 475 речи, али зато на пример текст у 10. броју од 27. новембра 1873. садржи 1200 речи; при том треба напоменути да је најчешћа дужина (број речи) коментара у листу *ЈАВНОСТ* око 1000 речи. Међутим, овај параметар не можемо узети као показатељ жанра, већ се првенствено морамо ослонити на анализу конструкционе нити самог текста. На основу анализе поменутих текстова, долазимо до закључка да су писани у форми коментара са елементима фактографских облика новинарског изражавања и елементима аналитике. Зашто? Зато што у себи садрже и вест, али и елементе осврта и друштвене хронике, елементе чланка као и спој редакцијског коментара - уводника, који представља својеврсну легитимацију једног листа, колумне - личног става аутора, полемике и аналитичког коментара. Али и зато што, како каже Душан Симић⁶, „...сврха коментара није да обавести него да утиче. Коментар или уводник су игра отвореним картама - јавна легитимација једног листа или електронског медија“. Анализирани текст у *ЈАВНОСТИ* не обавештава, не информише јавност о неком конкретном догађају, него у њему аутор својим ставом учествује у формирању јавног мњења у корист одређене политичке групе (у овој ситуацији социјалистичког покрета Светозара Марковића).

Коментар у листу *ЈАВНОСТ* садржи сва три елемента конструкционе нити коментара, по дефиницији Сергеја Лукача, али и других аутора из области теорије новинарства (Душан Симић, Душан Славковић, Јоже Смоле) а то су: УВОД, ОСНОВНА ТЕМА (ТЕЛО или ЗАПЛЕТ) и ЗАКЉУЧАК.

С обзиром на то да су коментари у листу *ЈАВНОСТ* писани, препознатљивим стилем и језиком аутора (Светозара Марковића), може се констатовати да се ради о хибридном облику изражавања што документујемо примером анализе садржаја и форме коментара објављеног у 5. броју *ЈАВНОСТИ* од 17. новембра 1873. године.

УВОД:

„У нашој скупштини бирају се одбори, који ће претресати предходно разне предмете што долазе пред скупштину. Исти одбори израдиће заједничку „адресу“, која се обично шаље кнезу као одговор на престољну беседу којом је скупштина отворена.“

6 „Коментар - највиша форма новинарства“, „Савремено новинарство“, 1994.

Дакле, повод је актуелан и има шири значај (рад скупштинских одбора, који одлучују о најважнијим политичким, економским, културним питањима у земљи), формулисан бираним речима да заинтересује читаоца. Коментар С. Марковића садржи оба својства: 1. временски се брзо везао за догађај, те је актуелан и 2. говори више о догађају, објашњава га, тумачи и друштвено вреднује, као и данашњи коментари.

ОСНОВНА ТЕМА: аутор текста, Светозар Марковић, анализира појаву са тенденцијом да изнесене чињенице саме наговесте закључак. Као аргументација у анализи служе протекли слични догађаји, како би најкраћим и најаутентичнијим путем указао читаоцу на проблем који ваља решавати. Марковић основну тему отвара питањем:

„Пре свега ваља да смо на чисто: Шта је то престолна беседа? Да ли је то прост поздрав кнежев скупштини и кнежево лично мишљење о потребама српског народа и закона, који ваља да се донесу на овој скупштини као неопходни?

Или је то гледиште саме владе тј. министарског кабинета, који је јавна одговорна власт у земљи?“

Аутор се заправо пита чије гледиште кнез изражава- своје лично или став владе. Рекли бисмо довољно да заинтересује читаоца, да му задржи пажњу, у циљу да коментар прочита до краја. Одговор на постављено питање представља излагање личног става аутора:

„... Ми држимо да је ово последње; да устима кнеза говоре министри, чија је начела и програм у раду кнез усвојио. У престолној беседи огледа се дакле програм нове владе.“

Затим аутор износи лични став:

„Адреса треба да је програм скупштине, као што је престолна беседа програм владе. Ту треба да се одма види да ли влада разуме одиста оно, што народ жели, што народ разуме као своју потребу - или не.

До сада су се српске народне скупштине прославиле својим слагањем са сваком владом. Према томе „адреса“ српске народне скупштине садржавале су вечито слагање са свима владиним поступцима и законима; шта више често су адресе бивале просто опетовање оних истих реченица које се налазе у престолној беседи. Г. Мариновић, садањи председник министарства показао нам је кључ, како да разрешимо то чудовишно слагање. Адресе су писали сами владини чиновници, или се влади подносила претходно на одобрење. „...„Доста то, да су њихове адресе бивале до сада увек голо повторавање ових фраза, што беху у престолној беседи. И кад је мањина предлагала да у адресу уђу жеље народа, а не само одобравање влади већина је то одбила.“

Негативне оцене о раду претходне владе, Марковић износи у наставку коментара:

„Влада која је уживала „неограничено“ поверење скупштине - пала је, а за собом оставила трагове: дефицит у буџету и крађу у свом подручју... Иза скупштине стоји народ, који је изабрао скупштину, а народ неће заборавити шта му је донела ова законодавна скупштина, за време свог трогодишњег рада. Сваки скупштинар осетиће то у својој савести, а и на свом образу, кад се врати у народ, који га је послао.“

Међутим, да би овај текст био коментар, недостају чињенице које би нпр. документовале „дефицит у буџету и крађу у свом подручју“, аутор се задржава на, да тако кажемо, произвољном изношењу оцена, полемисању и императивном изношењу закључака о лошем раду министарства са циљем да утиче на читалачку публику, на формирање критичког духа јавног мњења.

Као код стандардног коментара Марковић завршним делом - закључком даје убојитост, оправданост и наравно сврху коментара.

„Да ли се дањашња скупштина слаже са владиним програмом и уопште са предлозима, који су наглашени у престолној беседи - то ми богме не знамо. Али ми знамо то, да народ има далеко пречих потреба но што су предмети тамо споменути. А пре свега: народ осећа потребу да сваки слободно искаже све што мисли, што осећа и жели; да се више не гуши по буџацима свака поштена и слободна реч; да се више не покривају зла дела - па ма чија била... Ми напомињемо ово скупштинарима.“

Коментар објављен у броју 5. *ЈАВНОСТИ* од 17. новембра 1873. има класични почетак у коме се полази од избора нових скупштинских одбора. Почине отварањем проблема „израде адресе“, која се у то време слала кнезу као одговор на престолну беседу којом се скупштина отварала. Марковић је дао један прилично концизан увод, у коме полази од актуелног проблема, како би привукао читачеву пажњу. У наставку у експозицији изнео је анализу рада претходне владе, и при том је коментарисао износећи и свој лични став. На крају текста је изнео став, јавну легитимацију листа и поруку, а да при том није залутао у наметљиву или дидактичку форму са незаобилазном поштапалицом „шта би требало учинити“. Дакле, коментари у листу *ЈАВНОСТ* 1873./74. године одговарају одликама структуре и композиције коментара. С обзиром на то да се у њима преплићу елементи редакцијског коментара (непотписани текст - који Кенет Стјуарт дефинише као „чланак у коме одређена публикација изражава принципе и политичку личност или лица који

је контролишу... одржава индивидуално становиште појединог уредника или синтетизовано мишљење групе уредника“), колумне (лични став - „... текст у коме је аутор јасно идентификован и који тај аутор редовно објављује под сталним надсловом“, како каже Кенет Стјуарт, тј. ауторски коментар), полемичког и аналитичког коментара (полемички коментар био би онај у коме се о нечему са неким разговара, нешто разматра и по правилу заузима супротан став од саговорника, док се у политичком коментару нешто продубљује, осветљава, истражују узроци и предвиђају последице), определили смо се да га одредимо као коментар између уводника и колумне. Иначе, треба напоменути да *ЈАВНОСТ* негује навику да поред коментара на првој страни објављује и чланак и то најчешће о теми која је коментарисана, „хибридном“ коментару, као на пример: „О народној скуштини“, „О суду“, „О локалној самоуправи“, који аргументованим чињеницама теже да утичу на формирање јавног мњења читалачке публике.

За разлику од већине својих савременика, Марковић се у коментарима не служи такозваним „мандаринским стилем“ - стилем предугих реченица са много краћих, уметнутих, са доста кондиционала, са цитатима, метафорама. У *ЈАВНОСТИ* Светозар Марковић негује јасну, прецизну, разумљиву реченицу. Пише концизно, користи говорни језик. Избегава претенциозност и целомудреност и врло вешто економише читаочевом пажњом.

И на крају нешто о утицају коментара у листу *ЈАВНОСТ* на формирање јавног мњења у Крагујевцу. Наиме, појавом овог листа социјалистичке идеје добијале су све више симпатизера и сарадника и својим утицајем превазилазиле границе ондашње Србије. Извршен је снажан утицај на све друштвене слојеве у Србији, Марковићеве присталице настојале су да примене његов политички програм у разним областима, што је доприносило интензивирању друштвено-политичког живота.

Утицај који је Светозар Марковић постигао како коментарима тако и чланцима у листу *ЈАВНОСТ* био је трајан и далекосежан, он се са мањим или већим осцилацијама осећао код више наредних генерација.

Осим радника крагујевачке Војне фабрике и напредних официра, покрету Светозара Марковића прикључили су се ученици и један број професора Учитељске школе и Гимназије у Крагујевцу. Побуне ученика у овим школама на одређен начин изражавале су достигнут степен њихове политизације, њихово критичко гледање на проблеме са којима су били суочени, а тиме је био остварен и

утицај коментара у листу *ЈАВНОСТ* на ову друштвену групу. Прва ученичка побуна у Учитељској школи у Крагујевцу, организована је марта 1874. године, а готово истовремено дошло је и до побуне ученика у Богословији у Београду и Земљорадничкој школи у Пожаревцу. *ЈАВНОСТ* не само да је забележила ове догађаје, већ је дала отворену подршку тим ђачким немирима, наглашавајући да до њих долази.

Објективним и истинитим информацијама о конкретним проблемима у Србији седамдесетих година XIX века *ЈАВНОСТ* је преборила слабости својих претходника, који су остајали на становиштима теоријских расправа и уопштености.

Пресјанак излажења „Јавности“

Схвативши колики утицај у мњењу има *ЈАВНОСТ* и колико брзо осваја читалачку публику, полицијска власт је почела предузимање противмера. Први корак у том правцу била је наредба Николе Ђорђевића, начелника Крагујевачког округа, издата 11. новембра 1873, само три дана од појаве првог броја новог листа којом је одредио Светозара Миљковића, писара прве класе, са задатком да прегледа новине, књиге и друге списе и издаје потребна уверења.⁷ Отпуштање Саве Грујића из државне службе и забрана официрима да буду чланови Одбора Крагујевачке друштвене штампарије чинили су део шире засноване акције. Полиција је скоро истовремено позвала на одговорност Светозара Марковића због више написа у *ЈАВНОСТИ*.⁸ Репресивне мере су настављене и 8. јануара 1874. Светозар Марковић је изведен на суд, при чему је одбијена понуђена кауција да се из слободе брани.⁹ За даљу егзистенцију листа Уредништво је велике наде полагало у подршку читалаца, који су у својим писмима износили да на терену има индиција о предузимању мера за суспензију листа. Такве вести нису биле без основа. Оне су биле резултат поверљивих директива централне власти полицијским представништвима у којима је наређивано да будно мотре на *ЈАВНОСТ*.¹⁰

Пресуда Светозару Марковићу и Димитрију Стојковићу убрзо је донесена. Наиме, министар унутрашњих дела одлучио је да рад на обустави *ЈАВНОСТИ* доведе до краја. Тако да је у 36. броју листа

7 Наредба бр. 24.151 од 11. новембра 1873, *Јавност*, 1873, бр. 3.

8 Реч је о уводницима у *Јавности* бр. 7. и 13. и чланцима: О нашем закону о печатњи у бр. 12 и Слободна штампа и жандармерија у бр. 23, *Јавност*, 1873, бр. 25.

9 *Јавност*, 1874, бр. 4.

10 Писмо од 7. јануара 1874, АД НМК, 1493.

(27. марта 1874.) Чумић нашао да су два чланка „убитачна за јавни мир и поредак“, па је опоменуо уредника Димитрија Стојковића. На седници Одбора друштвене штампарије од 15. априла 1874, одлучено је да се уважи оставка уредника Стојковића, из разлога што је морао ићи на издржавање казне. Осим тога, одлучено је да се откаже посао петорици радника штампарије, а задржи само један словослагач и три ученика. Како су у међувремену стигле две нове опомене, то је на истој седници одлучено да лист престане са излажењем. У исто време, узета је обавеза да ће се предузети мере за покретање новог листа.¹¹ И заиста после 28 бројева, колико је изашло у 1873, и 43 броја у 1874. години, последњи, нумерисани број *ЈАВНОСТ* изашао је 20. априла 1874. године.

Тако је после нешто више од шест месеци престала да излази *ЈАВНОСТ*, гласило које је означило појаву нове физиономије штампе у србијанском друштву и истовремено извршило велики утицај у свим областима друштвено-политичког и привредног живота Србије.

„Глас јавности“ - 1874. године

Прилазећи читалачкој публици непосредно и искрено без демагошких претензија, *ЈАВНОСТ* је умела да освоји читалачку публику и да јој се приближи. Група окупљена око листа *ЈАВНОСТ* није престала са радом ни после хапшења Светозара Марковића и забране штампања тог листа. Тако да већ 15. јула 1874. године, покрећу нови лист *ГЛАС ЈАВНОСТИ*, назначен као лист за науку и политику. Одговорни уредник био је Стева Милићевић, а од 18. броја Коста Грујић. Први број штампан је 15. јула, а последњи 4. децембра 1874. године. Од јула до децембра изашло је 33 броја. *ГЛАС ЈАВНОСТИ* излазио је у прво време двапут недељно: средом и суботом, а од 18. броја: четвртком и недељом. Штампан је у Крагујевачкој друштвеној штампарији. Годишња претплата за Србију била је 80 гроша, за Аустро-Угарску 10 форинти за годину. Од 18. броја (20. септембра 1874. године) променио је поднаслов у: „*лист за јолишкију, науку и народну црпивоветку*“. Иако су Милићевић и Грујић били потписани као уредници, стварни уредник био је Светозар Марковић.

У првом броју, од 15. јула 1874. године, Уредништво *ГЛАСА ЈАВНОСТИ*, обавештава да ће се овим новим листом „*одужити оним ујисницима ЈАВНОСТИ, који су се црпиплајили и даље од конца*

¹¹ АД НМК, 1540.

априла“. Из Уводника тог првог броја види се да ГЛАС ЈАВНОСТИ наставља са програмским садржајем и оријентацијом, претходног листа. Уводничар поред осталог каже

„... Самоуцрава Опиштинска биће нам главна основа у излажању мисли, јер без тога не можемо замислити народ као слободан народ... Народ дакле треба да добије иницијативу и власти у своје руке да законе које изда, утврђује и извршује. С тога ће ГЛАС ЈАВНОСТИ заснивати начело непосредног народног законодавства.“¹²

Као додатак овом броју, започели су штампање текста „Азбука социјалних наука - по руском аутору“. За овај лист, који, као што смо рекли, наставља традицију свога претходника, Светозар Марковић из затвора шаље своје радове: „Срез“, „Народна скупштина“, о „Суду“ и др, који су објављивани у наставцима, на првој страни, као уводници. За кратко време лист је задобио поверење читалачке публике и као ЈАВНОСТ, превазишао оквире локалног гласила. Колики је утицај у народу имао ГЛАС ЈАВНОСТИ, најбоље сведочи то што је под утицајем чланака у њему, у самој Народној скупштини формирана опозиција постојећем режиму. Да се власт плашила револуционарне снаге листа и људи окупљених око њега, види се и по томе, што је тек после непуних месец дана излажења била подигнута оптужница против листа. Тако је у броју 13. ГЛАС ЈАВНОСТИ од 24. августа 1874. године, у рубрици Крађујевачке новости објављена следећа вест: „Полиција крађујевачка подигла тужбу против уредника „ГЛАСА ЈАВНОСТИ“ за четиријест кривица. ГЛАС ЈАВНОСТИ изишо је у 12 бројева - нема још ни месец дана, по како живи, а већ толике кривице?! Уредник је почео одговарати јуче - 23. од 4 сати по подне, па до 7¹/₂ сати увече трајао је испит. Данас је испит продужен у 9¹/₂ сати изјутра.“¹³ Иначе, Стева Милићевић, уредник ГЛАСА ЈАВНОСТИ до 18. броја, 1875. године, осуђен је на шест месеци затвора са оптужбом „због критике владе“ у ГЛАСУ ЈАВНОСТИ.

Осим у уводним чланцима, које је као што смо рекли писао Светозар Марковић, социјалистичке идеје провејавале су и у свим осталим рубрикама и чланцима, као и критика постојећег режима. Тако се у 12. броју од 21. августа 1874. године критикује започета градња цркве - постављајући као пандан тој градњи, неопходну изградњу школа, улица или регулисање корита Лепенице, која је често плавила. При том се наводи да је за градњу цркве утрошено више од 30 хиљада дуката и на тај начин повлачи се црта недомаћинског

¹² Глас Јавности, 15. јул 1874, бр. 1.

¹³ Глас Јавности, 24. август 1874, бр. 13.

газдовања општинских власти. Што се тиче вести оне су подељене по рубрикама као на пример: *Крагујевачке новостии, из народа* (из црногорског среза, округ ужички, срез пожешки, Неготин), *Књижевне новостии*, итд. Такође, било је и доста огласа различитих оглашивача. А сваки број имао је додаток. У првим бројевима ту је као што смо рекли објављивана: "Азбука социјалних наука", а затим „Нов швајцарски устави од 29. маја 1874.“

ГЛАС ЈАВНОСТИ је имао скоро идентичну програмску оријентацију на којој је радила ЈАВНОСТ. Међутим, иако је Светозар Марковић редовно писао из затвора за лист, његово физичко одсуство из редакције, утицало је да Уредништво ГЛАСА ЈАВНОСТИ пружа слаб отпор притисцима власти и мешању либерала. Тако да је лист престао да излази у јесен 1874. године, тачније 4. децембра, непосредно после „Ђачке побуне“ у крагујевачкој Учитељској школи.

Жанровске карактеристике текста „Гласа јавности“

ГЛАС ЈАВНОСТИ, као наследник претходног листа ЈАВНОСТИ, не само да је задржао програмску оријентацију и уређивачку политику, него је с обзиром на то да су готово исти и писци текстова, у потпуности задржао и установљену форму новинарских написа.

По устаљеној пракси „уводни чланци“ - непотписаног аутора, штампају се на првој страни у првом ступцу. На основу валидних историјских података (др Живомир Спасић - Црвени барјак 1876. године, Крагујевац - 1976, као и други аутори), познато је да је аутор и ових текстова социјалиста Светозар Марковић.

Анализом конструкционе нити, уводних чланака, како их назива аутор С. Марковић, у листу ГЛАС ЈАВНОСТИ, одабраних методом случајног узорка (бројеви: 1. од 15. јула 1874, 12. од 21. августа 1874, 13. од 24. августа 1874, 21. од 31. октобра 1874. и 33. од 4. децембра 1874.), утврдили смо да и уводници припадају жанру коментара са одликама између уводника и колумне. Ову тврдњу доказаћемо анализом коментара у броју 21. од 31. октобра 1874. године, под насловом „Незаконити избор посланика у Крагујевцу“.

Наиме, у уводу коментара аутор износи став да: „... избор посланика извршен је у Крагујевцу 24. тек месеца.

Но тај је избор био неправилан и незаконит.“

У наставку текста, аутор се позива на Устав и право грађана да гласају и тиме документује тврдњу из увода. Анализу поткрепљује подацима о броју становника који плаћају данак, те на тај начин

имају право да гласају за избор посланика. У експозицији коментара даље стоји:

„Општински суд, разумевајући погрешно и 46. члан устава и 17. и 18. члан изборног закона скупштинског увео је у бирачки списак само оне који плаћају подпун грађански данак. На тај начин наш општински суд одрекао је великом делу нашега грађанства право бирања посланика које им по закону припада и дозволио да само њих 866. грађана бирају.“

Да би аутор даље коментарисао: „... На овај начин убија се воља код грађана за овакве ствари; кром тога људи губе поверење у своју општинску управу видећи да она овако јасна законска опредељења погрешно свађа и врши.“ Аутор тезу поткрепљује следећим податком: „Изабрани посланик Г. Михаило Мирковић, видећи да је избор незаконито извршен, поднео је оставку, ...“. У наставку текста, објављује оставку поменутог Мирковића у целости са његовим својеручним потписом.

У закључку коментара аутор износи лични став:

„Но што је за нас главно, то је да је неправилном радњом и неразумевањем закона од стране општинског суда, Крагујевац остао бар тренутно без свога посланика.

Ова се погрешка сада не може поправити, па се мора чекати док се народна скупштина састане, која према чл. 79. изборног закона скупштинског има о томе да реши хоћели се упражњено место посланика попуњавати или не, јер је оставком г. Мирковића место крагујевачког посланика остало празно.

Односно оставке коју је Г. Михаило Мирковић предао општинском суду као народни посланик, општински суд не може ни уважити ни не уважити јер је то ка што рекосмо посао народне скупштине.

Овако стоји ствар према данашњем изборном закону скупштинском и тако је ми разумевамо.“

Овај коментар задовољава захтеве форме при писању новинског коментара: временски је непосредно везан за догађај, није изгубио на актуелности. Користио се језиком чињеница о догађају: објашњава га, тумачи, али га и друштвено вреднује.

У коментару је све време снажно присутан ангажован став аутора. Овај коментар задовољава све одлике аналитичког жанра, с обзиром на то да се бавио истраживањем узрока и последица избора посланика у Крагујевцу 1874. године.

Цитирани коментар има снагу аргумента, заснован је на чињеницама, што представља неопходан елемент сваког коментара. А у овом случају аргументи су послужили аутору да одбрани тезу да је неопходна промена изборног система, како се не би дешавале

изборне неправилности. Дакле, С. Марковић, као и аутори коментара данас, служи се снагом аргумента да би одбранио своју тезу или побио нека тврђења. А теза се не може бранити вербално, нагомилавањем јаких речи, већ само снагом аргумената изложеним чињеницама „за“ и „против“ тезе. Из борбе супротности спонтано произилази закључак као потреба онога што коментатор жели да каже.

Коментар у *ГЛАСУ ЈАВНОСТИ* писан је јасно разумљивом реченицом. Језик је говорни, без претенциозности и целомудрености, аутор користи бројне цитате и у аргументацији се служи документацијом. По угледу на руске реформаторе Чернишевског и Писарева, С. Марковић је увео реализам како у српску књижевност тако и у новинарство. Користи јаке, оштре изразе (нпр. „морална квареж“), назива ствари правим именом за разлику од писаца романтичара из тог периода. Под његовим утицајем пише Ђура Јакшић, Јован Јовановић Змај и читава плејада српских писаца, који ће створити нови правац у књижевности - реализам. С. Марковић дао је сасвим нов поглед на књижевност у односу на тадашњи романтичарски¹⁴, а у новинарству поставио стандарде испод којих се више није могло. Новинарима је поставио обавезу да пишу јасно и отворено и да ствари називају правим именом, без патетике и романтизма.

Поред тога, треба рећи да је у сваком случају *ГЛАС ЈАВНОСТИ*, односно коментар у листу који се бавио проблемима народне скупштине, устројства скупштине и општинских власти, као и нус појавама нпр. старим законом о избору посланика, постигао ефекат, одређеног утицаја на јавно мњење у Србији, али је и допринео да дође до измена и допуна закона о устројству општина и општинских власти од 8. октобра 1875. године (Зборник закона XXVIII, 1-30), којим су општине добиле знатно већу самосталност. На основу тих нових прописа државна власт је изгубила право мешања у избор општинских органа. Касније се показало да су слободоумне измене и допуне у Закону о општинама донеле знатну самоуправу и подстакле активност бирача, што ће бити у супротности са устаљеним навикама у етатистичкој организацији власти у Србији. На новим општинским изборима, 1. новембра 1875, следбеници социјалистичких идеја Светозара Марковића однели су победу у Смедереву, Шапцу и Крагујевцу.

14 С. Марковић - „Певање и мишљење“ и „Реалност у поезији“ - часопис Матица српска 1868, Народна библиотека у Крагујевцу.

„Ослобођење“ - 1875. године

Прогон власти и гашење листова нису спречили Светозара Марковића и његове следбенике да и после забрана издавања, покрену друге листове (под другим називима), али сличне програмске оријентације као на пример:

„ОСЛОБОЂЕЊЕ“, „СТАРО ОСЛОБОЂЕЊЕ“ - 1875. године.

Гашење листова, смењивање главних уредника, па чак и њихово хапшење - реакције су власти на све више изражену тежњу за слободним мишљењем и правом на слободну реч.

Значајан период живота и рада Светозара Марковића у Крагујевцу поклапа се са покретањем листа *ОСЛОБОЂЕЊЕ*, 1. јануара 1875. године у Крагујевцу, листа, коме је у поднаслову стајало „за науку и политику“. Излазио је три пута недељно: недељом, средом и петком. Уредник је био Светозар Марковић, а власник - Крагујевачка друштвена штампарија. Име је, иначе, симболичног карактера, с обзиром да лист почиње да излази након Марковићевог изласка из затвора. Марковић је у *ОСЛОБОЂЕЊУ* био не само одговорни уредник, већ и администратор и коректор. Већ после првог броја *ОСЛОБОЂЕЊЕ* је имало хиљаду претплатника, а претплата је за Србију за годину дана била 120 динара, док су Аустро-Угарски читаоци годишње плаћали 12 форинти.

Нови лист је задржао програм сличан као и *ЈАВНОСТ* и *ГЛАС ЈАВНОСТИ*. Тако да је већ у уводнику првог броја Уредништво указало да наставља праксу претходних листова.

Утицај Светозара Марковића био је видљив у разним областима живота Србије. Наведени број *ОСЛОБОЂЕЊА* у рубрици *Новости* донео је белешку да је полиција у Јагодини ухапсила Миту Петковића, Тодора Јоцића и Мијајла Мајурца и осудила их на временске казне затвора зато што су говорили да ће на предстојећим изборима бити изабран за посланика Јеврем Марковић, брат Светозара Марковића.

Такође, први број новооснованог листа објавио је и вест о заоставштини Пере Ђорђевића у износу од 1.200 дуката, коју је оставио Светозару Марковићу за подизање Више женске школе и за „распростирање оних начела, које је Пера у животу заступао“. Почев од првог броја *ОСЛОБОЂЕЊЕ* је више пута поновило оглас Милице и Анке Нинковић о отварању Више женске школе у Крагујевцу, 1. септембра 1875. године. Марковић је, иначе, почео од првог броја у наставцима да објављује свој чланак „Срез и среска ујправа“.

У броју од 5. јануара 1875. године *ОСЛОБОЂЕЊЕ* је објавило белешку да је бивши уредник *ГЛАСА ЈАВНОСТИ* Стеван Милићевић „и по друзи пуш сироведен у пришвор због чланка у коме је клеветашао власт и Јована Ристића.“ У исто време у затвору је био и Јоксим Марковић главни организатор тзв. Ђачке буне у крагујевачкој Учитељској школи. Почевши од 12. па до 24. јануара 1875. године, *ОСЛОБОЂЕЊЕ* је у више наставака, под насловом Учитељска школа, објавило податке о развоју односа између ученика и наставника у тој школи и узроке и ток ђачких побуна.

„Рђава уишава, врло рђава предавања од више наставника, у неколико храна и одело, главне су чињенице које су нашерале ђаке да буду незадовољни. Још се поред свега тога почињу шераши ђаци из завода. Ђаци устају да се бране али ошети они су за то криви... У Учитељској школи наставник може да рекне ђаку, да је као „ждрейчић“, „будала“... А ако ђак ма и најмање што год рекне, то се проглашава као нешто „зрешно“ и њега шерају из завода.“¹⁵

Крагујевачка полиција није стајала по страни ни од овог новог листа. О њеном реаговању Марковић пише у броју од 15. јануара 1875, истичући да је „овдашња полицијска власт наша у њему, ни више ни мање но припрему за издајничко предузеће, укључујући и сејање мржње против владајућег кнеза и династије“.

Иначе, Светозар Марковић, као уредник *ОСЛОБОЂЕЊА*, није био ни један пун месец, с обзиром да је 20. јануара 1875. године отпутовао ради лечења у Беч.

ОСЛОБОЂЕЊЕ је у десетом броју, од 22. јануара 1875. године објавило Марковићеву белешку написану 20. јануара, у којој се каже:

„Јављам да ћу због болести неко време бити удаљен од уредништва листа. За то време замењиваће ме господин Срећко Анђелковић као заступник одговорног уредника, а радиће на листу иста дружина, која је и до данас радила. Лист неће ништа изгубити ни у правцу ни у садржини - у томе читавици могу бити сигурни.“¹⁶

Последњи чланак који је Марковић послао за *ОСЛОБОЂЕЊЕ* носио је назив „Ошети ослобођење“, у коме полемисе са противницима који су му пребацивали да ради на обарању Обреновића и у корист Карађорђевића. У међувремену његова болест се погоршала.

15 Ослобођење, 24. јануар 1875, бр. 11.

16 Ослобођење, 22. јануар 1875, бр. 10.

Након Марковићеве смрти, умро је у Трсту 26. фебруара 1875. године,¹⁷ *ОСЛОБОЂЕЊЕ* се нашло под све јачим притиском полиције. Тако је после неколико опомена са 36. бројем од 22. марта 1875. године лист привремено престао да излази. Међутим, нови уредник Срета Анђелковић, у том броју је обећао да ће од 1. априла почети да излази нови лист - *НОВО ОСЛОБОЂЕЊЕ*. Уместо тога изашла су још два броја *ОСЛОБОЂЕЊА*, 10. и 13. августа 1875. године. У другој половини августа исте године почео је да излази нови лист - *СТАРО ОСЛОБОЂЕЊЕ* са програмском оријентацијом која је била веома слична претходним гласилима. У поднаслову листа је стајало „*лист за науку и јолијшику*“. Власник, издавач и уредник био је Илија Тодоровић. Први број изашао је 20. августа 1875. године, а укупно је изашло 83 броја. Лист је излазио недељом, средом и петком. У другој години излази пет пута недељно. Штампан је у штампарији Пере Тодоровића. Годишња претплата *СТАРОГ ОСЛОБОЂЕЊА* за Србију била је 120 гроша, а за Аустро-Угарску 12 форинти. Лист је забрањен 1876. године.

Жанровске карактеристике текста у листу „Ослобођење“

Аналізу једног од облика новинарског изражавања - коментара, у листу *ОСЛОБОЂЕЊЕ*, обавили смо служећи се методом случајног узорка у бројевима: 10. - 22. јануар 1875, 13. - 29. јануар 1875, 28. - 5. март 1875, 36. - 22. март 1875, 1. - 2. јануар 1876, 16. - 1. фебруар 1876. и 75. - 1. мај 1876. При анализи коментара у листу *ОСЛОБОЂЕЊЕ* тј. касније промењеног назива у *СТАРО ОСЛОБОЂЕЊЕ*, утврдили смо да је осим садржаја потпуно идентична и форма овог новинарског жанра, као у претходним листовима *ЈАВНОСТ* и *ГЛАС ЈАВНОСТИ*, чији је наследник. Наиме, дефинисаћемо овај жанр као коментар са одликама између уводника и колумне, односно као хибридную форму. Поред одлика коментара текстова у *ОСЛОБОЂЕЊУ* са прве стране у првом ступцу често садрже и одлике чланка, друштвене хронике, извештаја. Иначе, аутор се не руководи правилима писања одређене новинарске форме већ му је водич - списатељски таленат.

Наше наводе документоваћемо анализом текста са одликама коментара у бр. 13. *ОСЛОБОЂЕЊЕ* од 29. јануара 1875. са насловом „Опозиција у скупштини“.

¹⁷ Многи листови, како у Србији тако и ван ње, донели су топле некрологе посвећене Марковићевој смрти у којима се приказивала реформаторска величина тог великана XIX века.

У уводном делу, аутор подсећа шта је то опозиција, те читаоца проблемски уводи у тему коментара:

„... Свуда се већ сад у Србији зна да у нашој народној скупштини има приличан број народних посланика који нису предузели ићи путем негдашњих наших скупштинара: да само аминую тј. да све одобравају влади што год да је ова радила, неразбирајући клонили се то на добро или зло народа. Та група народних посланика добила је у штампи и у опште у јавном животу код свију људи, који прате рад скупштински већ и своје парламентарно име: „опозиција.“

Увод би у овом случају дефинисали као колумнистички (подврста коментара). У њему аутор, дакле, полемиче са јавношћу о томе шта је то опозиција и о њеној улози у народној скупштини те 1875. године или тачније седамдесетих година XIX века у Србији.

Експозицију коментара, аутор „отвара“ питањима. Дакле, пита се: „... Како је поникла садања опозиција у скупштини, и како се она створила? Шта је упливисало на њено образовање и шта је допринело што се она са таким недоступношћу и оштрином својих захтева у другој законодавној скупштини појављује?...“ Да би затим изнео своје ставове о овој теми, коментаришући опозицију у српској скупштини.

„У народу је постојала увек огромна опозиција овом систему државном, па потоме посредно и свакој влади, која је њега признавала за темељ своје владавине. -...- Ово је само за оне господчиће, који су само правили пут из Београда у Париз и натраг у Београд на министарске столице, и који имају појма о народу само из којекаквих политичких речника и правничких пандеката.“

Служећи се историјском документацијом, аутор у експозицији подсећа да су скупштине „...од 58. год. до 68. Оне су биле прости саветодавци кнезу, односно његовој влади у питањима, која се тичу управе земаљске по свима њеним гранама, док је законодавна власт била у кнеза и државног савета.“ У наставку полемиче:

„Што је народ долазио чешће на скупштине тим се он све више упознавао са државним пословима, мало по мало прозreo је сву тајанственост државног организма и његовог живота, осетио је да он рани и обдржава у животу тај организам, па је најпосле и увидео да он понајпре, понајвише и управо једино има права да решава како о опстанку тако и о оваквом или онаквом преображају тога организма. Опозиција која је дотле у народу само тињала, добивши тако више ране и ослонца у већој свести народа, букнула је у пламен.“

Закључак је јак, ефектан и недвосмислен, какав и треба да буде код коментара:

„Ова је опозиција, поникла просто из пробуђене свести народа, који се досадањом практиком навикао да осећа мање оног глупог и штетног страхопоштовања спрема господе и који је, познавши своје природно и неоспорно право да сам собом и својо имовином располаже, окуражио се да у брк господи каже: Народ је!“

Дакле, на основу цитираног текста констатоваћемо да су коментари у листу *ОСЛОБОЂЕЊЕ*, тј. касније *СТАРО ОСЛОБОЂЕЊЕ*, најближи колумни као подврсти коментара, јер аутор уз аргументацију у анализи (историјски приступ - настанак опозиције) износи свој лични став - лобирајући за ту нову снагу на политичком небу Србије.

Аутор коментара у листу *ОСЛОБОЂЕЊЕ* пише једноставним стилем, најближе књижевном правцу реализму, „лаким“ језиком и ствари назива правим именом. Реченице, иако су дуге са доста пасива, прилично су јасне, писане говорним језиком, који могу да разумеју и Срби који су тек „савладали прва писмена“.

Иначе, утицај Светозара Марковића и његових следбеника, који су своје идеје излагали и у листу *ОСЛОБОЂЕЊЕ*, био је трајан и далекосежан. Рефлексију тога можемо видети у релевантним историјским чињеницама, као на пример ученичка побуна о којој смо већ говорили (коментари у *ГЛАСУ ЈАВНОСТИ*), али пре свега демонстрације познате под називом ЦРВЕНИ БАРЈАК, одржане у Крагујевцу, након општинских избора у Србији 1. новембра 1875. године. Демонстрације ЦРВЕНИ БАРЈАК заузимају значајно место у политичкој историји Србије друге половине XIX века, с обзиром на то да представљају важан догађај у борби за демократизацију.

Закључак

У првом броју *ЈАВНОСТ* се обратила читалачкој публици истичући да се „у Крагујевцу, у средишту Србије, задесио срећан удес“, појава листа чији је задатак да „шири просвету по народу“. У том *Уводнику* на савремени начин се третирају задаци штампе: „Новине, дакле, морају... образовати јавно мњење, дати му сјалан научни правац у мишљењу и створити од јавног мњења силу, која се ишче народног живоша.“¹⁸ Лист је имао више од хиљаду претплатника. Доносио је спољнополитичке коментаре, вести из Скупштине, чланке у којима је истицана неопходност народне суверености, критичке осврте на намеснички устав, подвлачио је захтев да Скупштина у погледу права буде изнад владе, критикован је би-

¹⁸ Јавност, 8. новембар 1873, бр. 1.

рократизам, истицана потреба борбе за народне слободе и др. Због оштрог напада на постојеће уређење и установе, полиција почиње брижљиво да прати све бројеве листа и да предузима мере за његово укидање. Већ 9. јануара, Светозар Марковић је био затворен. *ЈАВНОСТ* је излазила још извесно време, да би 8. априла 1874. године, била коначно забрањена. Улога Светозара Марковића у утврђивању концепције листа, у непосредном писању највећег броја чланака била је велика. Написи су по правилу имали критички тон, указујући на тај начин на потребу мењања стања и односа у појединим областима друштвеног живота ондашње Србије. Марковић је оптужен за чланке у бројевима 7., 13. и 23. *ЈАВНОСТИ*. Државни тужилац се послужио истргнутим, инкриминисаним реченицама из тих бројева листа да би имао основа да се Марковић осуди на робију. У поменутих чланцима истргнуте су реченице које се, по мишљењу тужиоца, односе на увреду посланика, владара и Народне скупштине. На суђењу које је почело 20. фебруара 1874. године, Светозар Марковић је осуђен на годину и по затвора. Међутим, на основу жалбе, Апелациони суд смањио му је казну на девет месеци затвора, коју је издржао у Пожаревцу. Група окупљена око листа *ЈАВНОСТ* - није престала са радом ни после хапшења Светозара Марковића. Тако 15. јула 1874. године покрећу нови лист - *ГЛАС ЈАВНОСТИ*. За тај лист, који наставља традицију претходног, Марковић шаље из затвора своје радове: „Срез“, „Народна скупиштина“ и др., који су објављивани у наставцима. Због мешања либерала и слабог отпора уредништва *ГЛАС ЈАВНОСТИ*, престаје да излази у јесен 1874. године. А први број *ОСЛОБОЂЕЊА* изашао је 1. јануара 1875. године. Назив листа имао је симболичан карактер, с обзиром да се појављује после Марковићевог изласка из затвора. Одговорни уредник листа био је Светозар Марковић. Цео посао око припремања листа: писање већине чланака, коректура, прелом, преписку са сарадницима и читаоцима, радио је сам Светозар Марковић. Скоро по цео дан био је у редакцији. *ОСЛОБОЂЕЊЕ* је задржало сличан програм као што је имала *ЈАВНОСТ*.

Анализирајући садржај и форму облика новинарског изражавања тих листова, закључујемо да је најзаступљенији жанр у форми коментара, са хибридним одликама између уводника и колумне – као подврсте коментара.

На основу препознатљивих елемената који доминирају њиховом структуром, жанровском маркацијом, одредили смо их као хибридне са изразитим одликама класичног коментара.

Светозар Марковић, аутор коментара у листовима *ЈАВНОСТ*, *ГЛАС ЈАВНОСТИ* и *ОСЛОБОЂЕЊЕ*, уводи у новинарство језик реализма и помера како језичке, тако и друге вредности. Ствари назива правим именима, а догађаје квалификује, критикује и коментарише аргументовано. Марковић у новинарству XIX века, не само у Крагујевцу, већ у Србији поставља стандарде испод којих се више није могло, ако је аутор имао претензију да му текст коментара има убојиту снагу и вредност. Светозар Марковић направио је помак и поставио стандарде у дотадашњој пракси писања новинских коментара. Коментари у листовима *ЈАВНОСТ*, *ГЛАС ЈАВНОСТИ* и *ОСЛОБОЂЕЊЕ*, имају елементе фактографских облика новинарског изражавања као и елементе аналитике. Марковић у тзв. уводничком ступцу врло вешто прави спој између редакцијског коментара – уводника, колумне (лични став аутора), полемике и аналитичког коментара. Ако у савременој теорији новинарства важи правило да сваки прави коментар има елементе ових својих подврста као и да коментаришање значи јавно ангажовање, заузимање става, изношење оцене о једном догађају, а пре тога аналитичко истраживање, закључујемо на основу анализе садржаја и форме Марковићевих коментара да задовољавају захтевану форму овог облика новинарског изражавања. Из тих разлога Светозара Марковића можемо назвати утемељивачем правила и стандарда писања коментара у српској штампи.

Као аргументацију Марковић у анализи теме коју обрађује, коментарише, користи протекле сличне догађаје, фактографске податке, како би најкраћим и најаутентичнијим путем указао читаоцу на проблем који ваља решавати, а тиме посредно постигао ефекат утицања на формирање и обликовање јавног мњења. То за крајњи циљ иначе има сваки коментар, као најангажованији облик новинарског изражавања. Коментари Светозара Марковића и поред хибридне структуре – између уводника и колумне – задовољавају све одлике савремене теорије новинарства, аналитичког жанра и имају снагу аргумента.

Литература

Аранутовић 1912: А. Аранутовић, *Штампарије у Србији у XIX веку*, Државна штампарија, Београд.

Бјелица 1985: М. Бјелица, *Велике бишке за слободу штампе*, Универзитетска ријеч, Подгорица.

- Бјелица 1975: М. Бјелица, *Полиитичка штампа у Србији*, Југословенски институт за новинарство, Београд.
- Бјелица, Јевтовић 2006: М. Бјелица, З. Јевтовић, *Историја новинарства*, Мегатренд Универзитет примењених наука, Београд.
- Вулић 2007: Т. Вулић, *Крађујевачка штампа у XIX веку садржинско-жанровске одлике*, Народна библиотека „Вук Караџић“ Крагујевац, Крагујевац.
- Јовановић 1920: С. Јовановић, *Светозар Марковић*, Г. Кон, Београд.
- Лукач 1969: С. Лукач, *Теорија и техника новинарства* (скрипта ФПН), Београд.
- Марковић 1965: С. Марковић, *О нашем закону о печашњи*, Сабрани списи, Народна књига, Београд.
- Славковић 1979: Д. Славковић, *Теорија и пракса новинарства – жанрови*, Савремена администрација, Београд.
- Спасић 1975: Ж. Спасић, *Век усјона Крађујеваца*, Светлост, Крагујевац.
- Тодоровић 1998: Н. Тодоровић, *Савремено новинарство*, Чигоја штампа, Београд.
- Тодоровић 2002: Н. Тодоровић, *Интерпретативно-истраживачко новинарство*, Чигоја штампа, Београд.
- Шумаревић 1936: С. Шумаревић, *Штампа у Срба до 1839. године*, Луча, Београд.

Новине:

- Јавност, година 1873, 1874.
- Глас јавности 1874.
- Ослобођење 1875.

Tatjana M. Vulić

STANDARDIZATION OF COMMENTS IN SERBIAN PRESS

Summary

The aim of this paper is by analyzing the content and design of commentary in newspapers *JAVNOST*, *GLAS JAVNOSTI* and *OSLOBOĐENJE*, to determine if they satisfy the required form of comment as a form of journalistic expression. It is demonstrated that comments in any of the analyzed papers contain elements of factual forms of journalistic expression as well as the elements of the analytics. Svetozar Markovic made a breakthrough and set the standards in the practice of writing newspaper commentaries of that time. In the so-called editorial, Markovic very skillfully made the connection between the editorial comment - editorial, column (the author's personal view), polemics and analytical comment. The rule of the modern journalism theory is that every comment has to have elements of these subspecies and that writing a comment means public engagement, taking a stand, expressing opinion of an event, and an analytical study. We can conclude, based on analysis of content and form of Markovic's comments, that

they meet the required form of this kind of journalistic expression. That is why we can consider Svetozar Markovic as the founder of the rules and the standards of writing comments in the Serbian press.

*Примљен октобра 2010,
прихваћен за штампу децембра 2010.*